

Notes d'ornitologia pitiüsa, I

El Falcó de la Reina o Esparver d'Eivissa

per Joan Mayol

He acceptat amb sincera il·lusió l'ofertament de l'IEE de poblar amb alguns ocells la revista Eivissa, tasca que me compromet a emprendre per cinc vegades.

Aquestes criatures són un dels aspectes de la Natura més espectaculars, una de les fraccions de l'ecosistema més significatives. Tota una sèrie d'espècies, fortament adaptades a condicions ecològiques precises, resulten indicadores de l'estat de conservació general de la Natura. Això té, avui, un interès transcendental: l'avifauna ens informa del valor dels espais naturals, i el seu estudi pot resultar molt útil per a la planificació territorial i per a la Conservació.

Hi ha més qüestions. No és irrelevant sinó al contrari, el valor intrínsec dels ocells. Un llarguíssim procés evolutiu sofisticat ha permès la informació d'aquestes criatures tan reals com inversemblants. El fet és que les tenim: el barroquisme del Falcó de la Reina; la vida ignota de baldrigues i virots; la diversitat sorprenent dels ocells de ses Salines. Tot això, sens dubte, és Eivissa, i avui més que mai, necessita el coneixement i l'estimació dels illencs. Aquestes notes no pretenen altra cosa.

EL FALCÓ DE LA REINA O ESPARVER D'EIVISSA

L'estiu dels penya-segats eivissencs, tant a la costa com als illots més esquerps, es veu animat per unes aus estilitzades, àgils i renoueres, que es coneixen localment amb el nom d'Esparver o Falcó torter.

Un nom poc aclaridor. Esparver és, a Catalunya, un petit rapinyaire forestal que sols raríssimes vegades apareix per les Pitiüses; a Mallorca aquest nom designa una àguila i, curiosament, l'esparver del continent l'anomenam Falcó torter. Aquest traspàs de nom per espècies distintes és freqüent en la zoologia popular. Per aquesta raó és necessària una nomenclatura oficial i científica.

Els ornitòlegs el coneixen amb un nom romàntic, Falcó de la Reina; el nom científic és *Falco eleonora*. La raó és que l'animal es va descobrir a Sardenya, on una reina, Eleonora d'Arborea havia protegit tots els ocells de presa en el S. XIV. El científic que féu la troballa, Gené, volgué retre així homenatge a la mesura proteccionista de la senyora, cinc segles més tard.

Aquest falcó és una espècie molt original, que ha atret l'interès dels ornitòlegs de manera extremada. La seva biologia està farcida d'excentricitats i rareses. Per començar, és una espècie mediterrània, pròpia i exclusiva d'illes i de la costa africana; altres falcons, en canvi, viuen generalment en àrees geogràfiques més extenses. Un altre tret peculiar és el seu caràcter colonial: es

pot dir que mai una parella de falcons de la Reina no crien solitaris; al contrari, en un mateix cingle se n'apleguen algunes colles, de dues a més de dues-centes (normalment, entre 15 i 30 parelles). Encara més, aquests ocells no crien, com és la regla, a la primavera, sinó que ponen el seus ous ben entrat l'estiu, a finals de juliol, i surten els polls durant la tardor. Tots aquests fets estan fonamentats en una mateixa raó: el Falcó de la Reina és un especialista en la caça sobre la mar d'aus migratòries, que travessen la Mediterrània a finals d'estiu, a milions. Per tant, s'estableix on el recurs abunda i, per aquest fet, en poblacions més o menys grans. Ajusta cronològicament la seva reproducció al moment de més abundància d'aliment. Captura petits ocells, de grandària petita o mitjana, com buscarets, ropits, ulls de bou, coablanques, etc. Sempre caça damunt la mar; i normalment, en equip. És clar que, de migració, n'hi ha també a la primavera, i els falcons capturen aleshores migrants; però la de tardor és més important numèricament, ja que tornen cap a l'Àfrica molts dels ocells que vengueren i les seves cries.

No acaben aquí les originalitats d'aquest animal. Resulta ser una espècie polimòrfica, és a dir, que presenta plomatges diferents. De cada quatre falcons, un és totalment negre, mentre que els altres sols tenen el dors d'aquest color. El ventre és més o menys favat, les cuixes roges i galtes i barba, blanques. És curiós aquest melanisme, fenomen que es dona en

altres grups zoològics mediterranis, com les sargantanes.

El falcó, a son torn, és també migratori. Un cop la reproducció queda enllestida, quan els joves volen i han après de caçar, les aus «s'embarquen», com diu la nostra gent de camp. Això succeeix en el mes d'octubre, i els primers dies de novembre ja és excepcional observar-ne cap. Emprenen un llarg viatge cap a llevant, al llarg del Mare Nostrum, el deixen pel Mar Roig i volen cap a Migjorn, a les illes de l'Oceà Índic.

Tornen entrada la primavera; a la segona meitat d'abril arriben els primers. Viuen, com dèiem, d'aus migratòries, i també d'insectes. A Mallorca els hem vist caçant sobre les garrigues i a les zones humides. Cigales, llagosts i escarabats voladors són capturats, el mateix que papallones nocturnes. Però també aprofiten preses més petites, com hem pogut comprovar a Eivissa: a posta de sol, quan les formigues voladores eixamen, els esbarts de falcons voletegen baixos i n'agafen seguit seguit. Sembla mentida que pugui sortir a compte energèticament. A mesura que l'estiu avança, altres preses entren a la dieta del falcó. Són importants per a ell les falzies joves, no tan ràpides ni àgils com les adultes i que habiten també penyals marins.

EL FALCÓ DE LA REINA A LES PITIÜSES

La posició geogràfica de les Pitiüses és estratègica en relació a la migració

de les aus. Els milers d'ocells que baixen cada tardor cap a Migjorn, cercant dies més llargs, veuen d'enfora els penya-segats eivissencs, on els migrants poden trobar repòs i aliment. Una de les grans vies de migració baixa per la Mediterrània occidental, per la costa llevantina de la Península Ibèrica.

Una fracció d'aquests migrants passa cap a Eivissa i fa possible l'existència de colònies de falcons. També els migrants que vénen de Mallorca són abundants, i proporcionen prou recursos per a la cria d'aquesta espècie. Tot un conjunt de llocs, a la costa NW d'Eivissa per una banda, i l'illot de Tagomago per l'altra, ofereixen caus als falcons. Aquests necessiten dues coses, penyals d'una certa altura i tranquil·litat per a criar, i flux migratori. La colònia d'es Vedrà resulta un tant atípica: situada al sud eivissenc, en principi no està en una línia de migració; probablement, però, s'hi dona un fenomen local: per la gran altura del penyal, molts de petits migrants acudeixen a l'illot des de mar endins, invertint o canviant per unes hores el sentit de llur vol. Aquesta explicació pot ser vàlida també per a Cabrera, on existeix una colònia de falcons de la Reina, malgrat quedi «en ombra» de Mallorca respecte del corrent migratori de tardor.

La presència del Falcó de la Reina a les Pitiüses fou descoberta fa, relativament, pocs anys. A la primavera de 1930 dos ornitòlegs, el Dr. Ticehurst i Mr. Whistler decidiren aprofitar unes vacances per aportar dades a la coneixença dels ocells mediterranis. Observaren, aleshores, que el mapa ornitològic d'Europa mostrava un forat, on no es tenia gairebé cap dada: el llevant espanyol i les Pitiüses. Altres contrades havien estat ja explorades o estudiades, bé per científics locals o per estrangers. Mallorca, per exemple, rebia des de feia anys, atenció científica, especialment per part d'alemanys (Jordans), i residia aquí un anglès (el capità Ph. W. Munn) que enviava regularment notícies a les revistes especialitzades. Però Eivissa i Formentera eren, un altre pic, les illes oblidades. El viatge fou de molt de profit. Les notes, publicades mesos més tard a la revista anglesa *Ibis*, estan carregades d'informació molt precisa, sobre la majoria de les aus que sabem avui que viuen a les Pitiüses. Al mateix temps, la publicació és molt prudent, i evita, en el cas del falcó, donar localitats concretes, que podrien facilitar la tasca de col·lectors de museus, una raça de salvatgina que aleshores assolava el camp en benefici de les vitrines (ells en trobaren un, alemany, que feia matx!).

Sols ens diuen que la colònia era un illot, i que era de mitja dotzena de parelles.

Com veurem, és una població molt reduïda, però cal recordar que els anglesos visitaren l'àrea en el mes de maig, i en aquest moment sols una fracció de les aus és present a les colònies.

Altres ornitòlegs posteriors han confirmat la presència i cria del Falcó de la Reina a Eivissa. Hi ha observacions arreu de les illes, fins i tot a Formentera on s'ha suposat que també criava (vegeu la bibliografia).

L'any 1976 una beca de la Fundació March em va permetre estudiar tan interessant espècie a totes les Balears. Una feina sistemàtica i extensa, amb l'ajuda d'altres naturalistes, permeté detectar sis colònies a la costa i als illots eivissencs. Els falcons no foren vists a Formentera, i tots els formentencs amb qui parlarem, bons coneixedors de la fauna de l'illa, estaven d'acord que no hi crien, ni recordaven cap observació ni tradició d'aquest fet.

Les colònies estan situades a penyals del nord eivissenc, inacessibles i de gran altura; i als illots d'es Vedrà i Tagomago. En total, l'any 1976 calcularem que la població pitiüsa de falcó marí era de 71 o 72 parelles, dins

un total general per a les Balears de 254.

Una població certament important; però recollirem també altres informacions alarmants. La feina de camp ens posà en contacte amb pescadors, que foren precisament els que ens mostraren la majoria de les colònies. I coneixien bé l'esperver. Tant, que fins i tot sabien quin gust té! Efectivament, el Falcó de la Reina es considerava comestible a Eivissa. Les colònies havien estat explotades tradicionalment; per sant Miquel, més o menys, agoserats penyalers es despenjaven fins als nius vertiginosos dels rapinyaires, sucults per a cuinar arròs. La collita no estava desproveïda de risc, i algun dels nostres informadors recordava accidents mortals. Quan a aquesta explotació s'hi havia afegit la proliferació d'armes de foc, les colònies minvaren. En Toni Salvador, d'es Pou d'es Lleó, recordava col·leccions de més de cent polls a Tagomago (a 1976, sols poguérem trobar 11 parelles a l'illot). En altres

localitats, els pescadors evocaven situacions semblants. La inquina de colombòfils i caçadors afegia motius per a l'explotació, posant prima a la presentació de les arpes dels falconets.

A 1976, per tant, l'espècie era en franca decadència a les Pitiüses. Certament, la llei protegia aquestes aus des de feia una dècada, però aquest fet era poc conegut i poc divulgat. Els habitants d'aquestes illes no eren conscients de la importància i l'interès del falcó. Afortunadament, en alguns anys, la situació de la qüestió ha canviat.

En efecte, a l'any 1983 hem repetit el recompte, ara per a l'Institut per a la Conservació de la Naturalesa, ICONA (Ministeri d'Agricultura). Amb l'eficax ajuda de l'agent forestal Miquel Pons, i l'ornitòleg Josep Amengual continuarem l'estudi de les colònies. El resultat és molt interessant: la població creix. Semblà que la captura de falcons ha minvat o desaparegut. Gairebé tothom coneix la protecció legal i s'ha donat també una

certa influència cultural: els pescadors han vist que l'animal no es considera comestible fora d'aquí, i això, amb el risc físic de captura, ha motivat un afortunat abandó de la pràctica.

Al quadre queden resumides les poblacions de Falcó de la Reina conegudes a Eivissa. No es donen localitats per a major seguretat de les aus.

Colònia	Població (parelles)	
	Any 1976	Any 1983
1. de Tagomago	11	17-19
1. Costa Nord	10	17-19
2. Costa Nord	9	8-9
3. Costa Nord	—	4
4. Costa Nord	17	28
5. Costa Nord	8	4-5
6. Costa Nord	—	2
7. Costa Nord	—	2-3
8. Costa Nord	—	1-2
Es Vedrà	18	28-40
TOTAL	73	111-131

En aquests darrers anys, per tant, les colònies han augmentat els seus efectius (en general) i a més han aparegut colònies noves. Aquesta és una bona notícia: Eivissa recupera una espècie que s'hauria fet rara; una espècie bella, amb un important paper ecològic i tan característica de la Mediterrània com les aigües transparents o el cel blau.

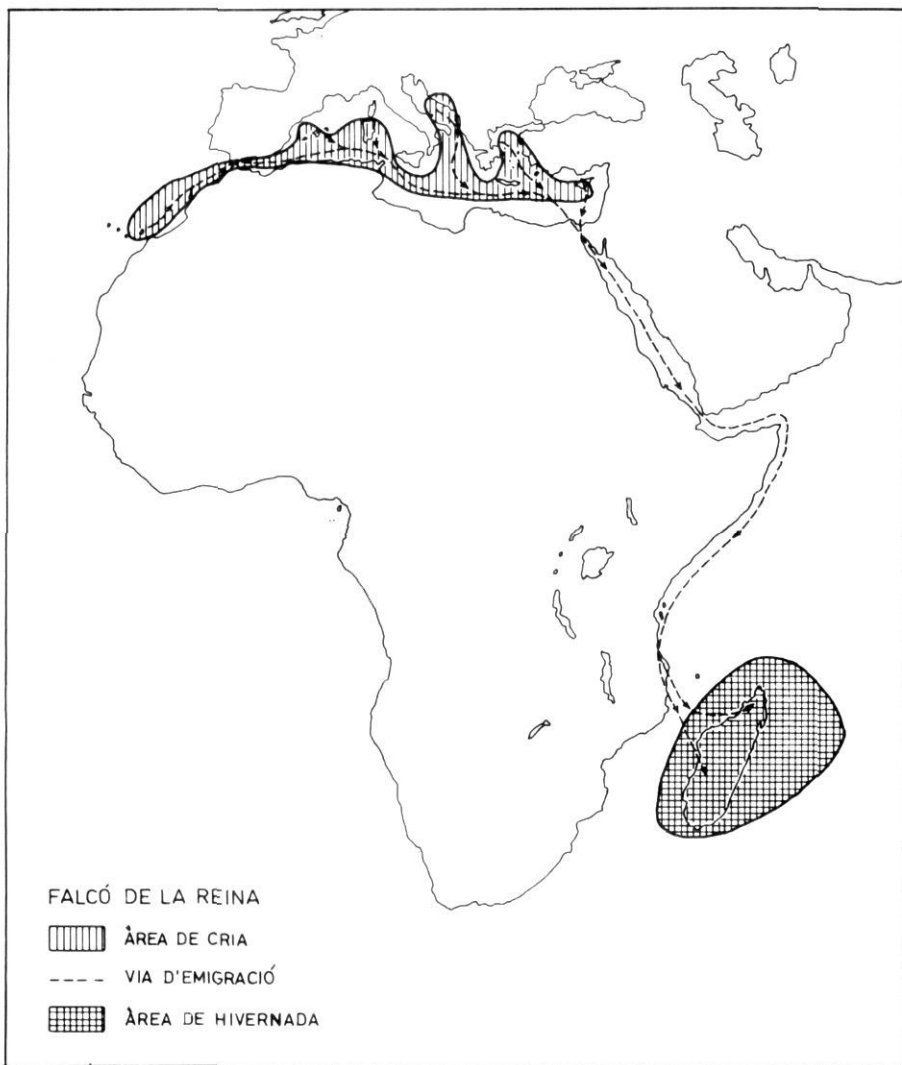
L'AVENIR DELS FALCONS

Podem pensar que aquesta recuperació és definitiva? Seria massa optimista. Certament, sembla que els factors d'amenaça directa han minvat, però altres problemes, probablement més insidiosos, afecten els falcons.

El primer és la degradació dels seus biotops. A hores d'ara, hi ha picapedrers a Tagomago. Una sèrie de pistes han estat obertes anys enrera a la costa nord, on una urbanització s'ha edificat just sobre una de les colònies. Els falcons són esquius i volen tranquil·litat. La Natura necessita el seu lloc. I, avui, són els eivissencs els qui poden donar-li'l, atorgant la protecció i reserva que tals espais precisen.

Aquest no és l'únic problema dels nostres esperverers. Algunes vegades han arribat a Eivissa persones interessades a capturar polls per a col·leccions o falconeria. Segurament no tothom respecta la llei. L'ús i abús de pesticides (insecticides i herbicides) pot arribar a contaminar les preses dels falcons que, si bé viuen a punts salvatges i impol·lutats, cacen preses que s'han criat a àrees més humanitzades i que poden contenir en els seus teixits petites dosis de verí, que els rapinyaires acumulen metabòlicament.

Tot i amb això, el catastrofisme no

està justificat. Si els falcons tenen el prestigi que mereixen, i reben la petita ajuda que precisen els homes d'aquestes illes, poden seguir nombrosos i magnífics, amb les seves bulles cridaseres a les timbes i els illots eivissencs.

JOAN MAYOL

BIBLIOGRAFIA

- MALUQUER SOSTRES, J. 1955. Observaciones ornitológicas en Ibiza. *Ardeola*, 2 - 1983.
- MAYOL, J. 1976: Estudios sobre el Halcón de Eleonor, *Falco eleonora* en las islas Baleares. *Ardeola* 23: 103-136.
- MAYOL, J. 1977: *La ornitología tradicional en las islas Pityusas. Vida Silvestre* 24, 242-247.
- MESTER, H. 1971: Die Vogelwelt der Pityuseu. *Bonn. Zool Beitr.* 22, 28-29.
- MOREAU, R.E. i MOREAU, W.M. 1954: Notas otoñales sobre aves de Levante e islas Pityusas. *Ardeola* 1: 86-115.
- TICEHURST, C.B. and WHISTLER, H. 1930: A spring tour in Eastern Spain and the Pityusae Islands. *Ibis* (12) 6: 638-677.
- WALTER, H. 1979: *Eleonora's Falcon: Adaptations to prey and habitat in a social raptor*. Chicago and London.

ALTRES FALCONS D'EIVISSA I FORMENTERA

Dues altres espècies de falcons viuen a les Pitiüses: el Falcó reial, *Falco Peregrinus*, més gran, solitari i poderós. Sempre ha estat molt més escàs, i són poques les colles que habiten encara alguns dels cingles més salvatges de les illes. Els adults són sedentaris, i en general els joves es dispersen després de la cria. Sembla que el Falcó reial està en regressió, i de cada any la població pitiüsa es fa més escadussera.

El segon falcó és el xoriguer, *Falco tinnunculus*, caçador d'insectes i animals, que té l'habilitat de volar immòbil per explorar acuradament el seu territori. Rogent, és de grandària més modesta que els altres. No és rar en els conreus, i de vegades cria en edificis o arbres, encara que normalment ho fa a penyalars.

Hi ha una observació, a Formentera, d'un gran falcó clar, que possiblement fos el Falcó llaner, *Falco biarmicus*, una espècie nord-africana raríssima a les Balears. L'animal fou vist el 3 de juliol de 1968 prop de Sant Francesc.

No era fàcil d'imaginar l'èxit desbordant del grup UC al cinema Cartago, quan el 12 d'agost del 85 reapareixia davant el públic d'Eivissa, després de quatre anys sense cantar a ca nostra —el dia 4 havia actuat a Formentera—. Dos mesos abans, el dia 6 de juny, una cantant de la categoria de M.^a del Mar Bonet, tot i un suport propagandístic considerable, no aconseguia omplir el Cartago. Això era un mal averany que condicionava qualsevol pronòstic prudent i realista. Tant UC com l'Institut d'Estudis Eivissencs, organitzador del recital, tenien certes reserves quant a l'acollida que aquest pogués suscitar: si s'arribaven a cobrir gastos —altrament prou elevats— ja es consideraria exitós. Però pel bé de tots les previsions foren superades amb escreix. Si en un moment donat hom veïé possible omplir el cinema Cartago, la gran sorpresa va ser que fins i tot molt de públic s'hagué de quedar al carrer. L'endemà el Cartago s'hauria tornat a omplir.

En aquest darrer recital UC va posar una nova fita important en el fet cultural eivissenc. La primera va ser la d'aquell memorable recital que sota el lema *Provem altra vegada* ens va oferir l'estiu del 72. En aquella avinentesa es posava la primera pedra d'un futur ple d'esperances en la recuperació d'una identitat perduda. Ara, amb l'eficaç precedent de tres discos esplèndids, quedava consolidada una feina acurada i digna, i el públic eivissenc —divers en edat, divers en idees— podia renovar les seues esperances entorn a una manera molt senzilla i profunda de sentir-se eivissenc. El dia 12 d'agost UC i espectadors eren una mateixa veu. Tothom tenia molt clar que encara podíem tornar a ser. Una emoció, una alegria, un entusiasme ompliren la bullent atmosfera del cinema Cartago. Era l'expressió nacionalista més important del segle XX a Eivissa.

J.M.